

TEISĖS STUDIJŲ TOBULINIMO GAIRĖS ESMINIŲ AUKŠTOJO MOKSLO KOKYBĖS UŽTIKRINIMO PARAMETRŲ KONTEKSTE

Edita Gruodytė

Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra
E. Ožėškienės g. 18, LT-44254, Kaunas, Lietuva
Telefonas (+370 37) 751 044
Elektroninis paštas e.gruodyte@tf.vdu.lt

Julija Kiršienė

Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra
E. Ožėškienės g. 18, LT-44254, Kaunas, Lietuva
Telefonas (+370 37) 751 044
Elektroninis paštas j.kirsiene@tf.vdu.lt

Pateikta 2011 m. birželio 28 d., parengta spausdinti 2011 m. rugsėjo 11 d.

Anotacija. Teisinis išsilavinimas aukštojoje mokykloje yra tik teisininko išsilavinimo pradžia, kita vertus, tai yra praktikuojančius teisininkus vienijanti patirtis, todėl teisininkus rengiančios aukštosios mokyklos neabejotinai reikšmingai prisideda prie teisinės valstybės kūrimo, suteikdamos gebėjimus būsimiems teisėjams, pareigūnams, valstybės tarnautojams ir kitiems teisinės valstybės veikimui būtinas funkcijas atliekantiems asmenims bei formuodamos jų vertybines nuostatas. Poreikį tobulinti teisininkų rengimo praktiką lemia tiek pakitę visuomenės, tiek studijuojančiųjų lūkesčiai, taip pat nauji iššūkiai, būdingi visai aukštojo mokslo aplinkai, todėl autorės atliko analizę, į kokių gebėjimus tradiciškai orientuojasi teisinės studijos Lietuvoje, bei pateikė teisės studijų kokybės gerinimo gaires, atsižvelgdamos į pasaulines tendencijas.

Pirmoje straipsnio dalyje analizuojama aukštojo mokslo kokybės samprata ir jos parametrai. Mokslinėje literatūroje, analizuojančioje aukštojo mokslo kokybę, pateikiami įvairūs kokybės apibrėžimai ir sampratos. Vis dėlto, straipsnio autorių nuomone, įvertinus mokslinius tyrimus bei atsižvelgiant į vykstančius pokyčius Europos aukštojo mokslo erdvėje, svarbiausias dėmesys tobulinant studijų kokybę turėtų būti skiriamas studijų rezultatams, t. y. kokius gebėjimus bei kompetencijas atitinkama studijų programa suteiks sėkmingai studijas užbaigusiam asmeniui. Antroji straipsnio dalis skirta adekvačių teisės studijų rezultatų identifikavimui remiantis pasauline patirtimi bei prielaidų jų tinkamam įgyvendinimui aptarimui.

Reikšminiai žodžiai: teisės studijos, Bolonijos procesas, studijų kokybė, artes liberales, teisininko etika.

Įvadas

Ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse¹ vis daugiau jaunuolių renkasi teisinį išsilavinimą². Teisė yra neaprepiamo gilumo ir platumo profesinė sritis ir akivaizdu, kad per kelerius metus aukštojoje mokykloje, skiriamus teisės žinioms ir įgūdžiams suteikti, yra neįmanoma perteikti visų teisinių subtilybių ir niuansų. Iš tiesų teisinio išsilavinimo įgijimas yra nesibaigiantis procesas, nes teisė nėra statiška. Geras teisininkas siekia nuolat atnaujinti žinias bei tobulinti praktinius gebėjimus savo patirties kontekste. Taigi, išsilavinimas nėra tai, ką įgyji ir turi, išsilavinimas yra nuolatinis augimas ir tapimas. Todėl galima teigti, kad teisinis išsilavinimas aukštojoje mokykloje yra tik teisininko išsilavinimo pradžia, kita vertus, tai yra praktikuojančius teisininkus vienijanti patirtis, todėl teisininkus rengiančios aukštosios mokyklos neabejotinai reikšmingai prisideda prie teisinės valstybės kūrimo, suteikdamos gebėjimus bei formuodamos vertybines būsinių teisėjų, pareigūnų, valstybės tarnautojų ir kitų teisinės valstybės veikimui būtinas funkcijas atliekančių asmenų nuostatas. Dabartinis teisininkų vertinimas³ rodo, kad teisininkai nepateisina visuomenės lūkesčių, ir tai verčia susimąstyti, ar teisės stu-

- 1 Krannich, J. M.; Holbrook, J. R.; McAdams, J. J. Beyond Thinking Like a Lawyer and the Traditional Legal Paradigm: Toward a Comprehensive View of Legal Education. *Denver University Law Review*. 2008–2009, 86: 381.
- 2 Per bendrąjį 2010 m. stojimą į Lietuvos aukštąsias mokyklas 52,9 proc. (maždaug 14 000 prašymų) abiturientų pirmu prioritetu rinkosi socialinius mokslus, iš jų 1776 – pirmu prioritetu siekė studijuoti teisės programą, taigi galima daryti išvadą, kad maždaug 15 proc. socialinius mokslus pasiryžusių studijuoti jaunuolių renkasi teisės studijas. Atitinkamai Lietuvos universitetai į teisės programą priėmė maždaug 1300 studentų.
- 3 Pasitikėjimas Lietuvos teisinių institucijų darbuotojais 2005–2008 m.*

	Pasitikėjimo gyventojai, proc.			
	2005 m. rugpjūtis	2006 m. rugpjūtis	2007 m. spalio	2008 m. spalio
Notarais	51	57	58	58
Advokatais	33	43	40	41
Prokurorais	20	19	29	28
Teisėjais	18	14	24	25
Policininkais	8	13	26	40

* 2005–2007 m. – Viešosios nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovės „Spinter tyrimai“ duomenys, 2008 m. – Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ duomenys.

dijas baigę asmenys iš tiesų įgyja šiuolaikiniam teisininkui reikalingas vertybines nuostatas, žinias ir gebėjimus. Taigi, teisės studijų tikslai priklauso nuo to, kokia reikšmė suteikiama mokslui ir universitetiniam išsilavinimui visuomenėje.

Kita vertus, tyrimai JAV rodo, kad neretai dėl itin siauro, formalistinio teisinio išsilavinimo suvokimo daugelio teisę studijuojančiųjų lūkesčiai yra nuviliami, nes jie pradeda studijuoti teisę, turėdami tam tikrų siekių ir idealų, o mokymas manipuluoti teisės normomis ir jų taikymu teisės studijose keičia studento asmenybę ir formuoja cinišką, nihilistinį požiūrį⁴. Pasakytina, kad neseniai atlikti užsienio mokslininkų trejų metų tyrimai keliose teisinio išsilavinimą teikiančiose aukštosiose mokyklose⁵ parodė, kaip keičiasi studentų nuostatos studijų metu. Pradedant studijas daugelio jų vertybės orientuotos į siekį būti naudingam visuomenei bei asmeninį augimą, studijų metu jų vertybines nuostatas pakeitė siekis padaryti įspūdį, turėti prestižinę padėtį ir privilegijas. Tokie tyrimai padeda suprasti, kodėl teisininkų cinizmo, nihilizmo, nepasitenkinimo teisiniu darbu ir depresijos lygis verčia susirūpinti. Joano E. Mounteer JAV atlikti tyrimai parodė, kad teisininkai kenčia nuo depresijos keturis kartus dažniau nei vidurkis⁶. Tokie tyrimai Lietuvoje nebuvo atlikti, bet neseniai į viešumą iškilęs depresija sergančio ir neblaivaus teisėjo atvejis, matyt, yra tik ledkalnio viršūnė, kadangi ši problematika yra labai latentiška.

Be to, gyvename globalizacijos ir technologinių naujovių amžiuje, kai keičiasi tiek tradicinė universiteto samprata, tiek ir studijų paskirtis⁷. Iš vienos pusės, vykstantys tarptautiniai procesai, tokie kaip tarptautinis bendradarbiavimas, aukštojo mokslo tarptautiškėjimas, atitinkamų dokumentų, tokių kaip Bolonijos deklaracija, priėmimas ir po jos vykstantys procesai neišvengiamai skatina reformuoti aukštąjį mokslą. Iš kitos pusės – aukštasis mokslas, ypač Lietuvoje, gana dažnai kritikuojamas dėl prastos studijų kokybės, per ilgų ir kai kada galbūt nepakankamai specializuotų programų, nepakankamo socialinių partnerių dalyvavimo universiteto valdyme ir kt.⁸ aspektų.

Taigi, akivaizdu, jog poreikį tobulinti teisininkų rengimo praktiką lemia tiek pakitę visuomenės, tiek studijuojančiųjų lūkesčiai, taip pat nauji iššūkiai, būdingi visai aukštojo mokslo aplinkai, todėl, atsižvelgdamos į išsakytus argumentus, šiuo tyrimu autorės siekia: 1) apibendrintai pristatyti aukštojo mokslo kokybės ir jos parametrų paradigmą Bolonijos procesų kontekste; 2) aptarti teisės studijų kokybės gerinimo gaires per pagrindinį studijų kokybės parametą – adekvačius studijų rezultatus. Tyrimo metu buvo kompleksiskai taikomi įvairūs metodai. Taikant deskriptyvinį, analizės, lyginamąjį bei apibendrinimo metodus pristatyta aukštojo mokslo kokybės ir jos parametrų paradigma, pagrįsta *artes liberales* išsilavinimo reikšmė bei mokymo metodų įtaka gebėjimų ug-

4 Krannich, J. M.; Holbrook, J. R.; McAdams, J. J., *supra* note 1, p. 381.

5 Sheldon, K. M.; Krieger, L. S. Understanding the Negative Effects of Legal Education on Law Students: A Longitudinal Test and Extension of Self-Determination Theory. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2007, 33(6): 888–895.

6 Mounteer, J. E. Depression Among Lawyers. *Colorado Law Review*. 2004, 33: 36.

7 Collier, R. The Liberal Law School, the Restructured University and the Paradox of Socio-Legal Studies. *The Modern Law Review Limited*. 2005, 68(3): 482.

8 Pūraitė, A. *Aukštojo universitetinio mokslo valstybinis reguliavimas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 7.

dymui. Taikydamos apibendrinimo, teleologinį, sisteminės analizės bei lyginamąjį metodus, autorės atliko analizę, į kokius gebėjimus tradiciškai orientuojasi teisės studijos Lietuvoje bei pateikė teisės studijų kokybės gerinimo gaires.

1. Aukštojo mokslo kokybės samprata ir parametrai Bolonijos procesų kontekste

Bolonijos procesas diktuoja naujus iššūkius Lietuvos universitetams, tokius kaip: pakopinė studijų sistema⁹, konkurencingumas Europos ir pasaulio erdvėje, tarptautinis mobilumas, ECTS kreditų sistema, aukšti dėstymo, absolventų įsidarbinimo ir kiti standartai. Tačiau įvairių Europos šalių patirtis rodo, kad teisė bei medicina dėl šių sričių specifiškumo ir nacionalinių tradicijų puoselėjimo yra studijų sritys, kuriose sunkiausiai įgyvendinami Bolonijos proceso uždaviniai. Taigi, teisės studijų reforma atsižvelgiant į Bolonijos procesą tapo karštų debatų Europos šalyse objektu, tačiau Lietuvos akademiniame teisininkų visuomenėje iki šio šiuo svarbiu klausimu nevyksta beveik jokios diskusijos¹⁰.

Aukštojo mokslo kokybės sampratos paieškos europinėje erdvėje prasidėjo priėmus Bolonijos deklaraciją, kurioje vienu iš šešių tikslų įtvirtinamas Europos bendradarbiavimas užtikrinant kokybę per aukštojo mokslo programų palyginamųjų kriterijų ir metodologijų kūrimą¹¹. Nors aukštojo mokslo kokybės užtikrinimas yra esminė dimensija siekiant pagrindinių Europos aukštojo mokslo tikslų, apibrėžtų svarbiausiuose tarptautiniuose dokumentuose, tokių kaip mobilumas, kreditų sistema, pakopų atskyrimas, asmenų įsidarbinimas, konkuravimas ir kiti, kokybės parametrai ir metodologija vystėsi palaipsniui. Konkretesni parametrai buvo išskirti tik 2004 m., kai buvo įsteigta Europos kokybės užtikrinimo asociacija¹² bei 2005 m. priimti Europos kokybės užtikrinimo standartai ir rekomendacijos¹³. Be to, 2008 m. buvo įsteigtas Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo registras, kuriame registruojamos Europoje veikiančios kokybės užtikrinimo agentūros. Paminėtomis priemonėmis siekiama skatinti tarpusavio pasitikėjimą, diplomų pripažinimą ir mobilumo didėjimą. Pažymėtina, kad Lietuvos studijų kokybės vertinimo centras vis dar nėra įtrauktas į visateisius Europos kokybės

9 Šiame straipsnyje nesigilinama į gana kontroversiškai vertinamą bakalauro ir magistro pakopų išskyrimą teisės studijose, kadangi, autorių nuomone, šitas aspektas nėra tiesiogiai susijęs su pačia studijų kokybe.

10 Pūraitė, A., *supra* note 8; Šlapkauskas, V. Globalios rinkos iššūkiai rengiant teisininkus. *Jurisprudencija. Mokslo darbai*. 2008, 10(112): 29; Gruodytė, E.; Kiršienė, J. Legal Education in Lithuania: Guidelines for Quality Improvement in Accordance With the Bologna Process. *Inžinerinė ekonomika-Engineering Economics*. 2011, 3.

11 European Ministers Responsible for Higher Education. (1999). *Joint declaration of the European Ministres of Education Convened in Bologna on the 19th of June 1999*. Bologna.

12 European Association for Quality Assurance [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-17]. <<http://www.enqa.eu/about.lasso>>.

13 European Association for Quality Assurance in Higher Education. *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*. Helsinki: European Association for Quality Assurance in Higher Education, 2005.

užtikrinimo asociacijos narius, be to, nė viena iš trijų Baltijos valstybių studijų kokybės užtikrinimo agentūra iki šiol nėra įtraukta į kokybės užtikrinimo agentūrų registrą¹⁴.

Nepaisant to, kad šiandien plačiai diskutuojama ir pabrėžiama aukštojo mokslo kokybė, *aukštojo mokslo sektoriuje vis dar nėra bendro sutarimo dėl kokybės sampratų*¹⁵. Mokslinėje literatūroje, analizuojančioje aukštojo mokslo kokybę, pateikiami įvairūs kokybės apibrėžimai ir sampratos. Nelygu pasirinkta metodologija, požiūris ir kertiniai aspektai, studijų kokybės sampratos gali būti suteikiamas skirtingas turinys. Pavyzdžiui, Pawlovskis pristato tris kokybės modelių grupes: orientuoti į procesą, į galutinį rezultatą arba į kompetencijas. Minėto autoriaus nuomone, į procesą orientuoti modeliai yra geriausi mokymosi paslaugas teikiančioms organizacijoms, kadangi jie geriausiai gali būti pritaikyti institucijos poreikiams¹⁶. Kiti mokslininkai¹⁷ studijų kokybę sieja su kliento (aukštojo mokslo paslaugų gavėjo) poreikių patenkinimu, ką bent iš dalies pagal Pawlovskio pateiktą klasifikaciją galima priskirti orientacijai į rezultatą. Esamo apibrėžimo esminiu trūkumu laikytina tai, kad paslaugos gavėjas paprastai nėra profesionalas ir neturi pakankamai kompetencijos ir įgūdžių, kad galėtų atsakyti, kokia kvalifikacija jam reikalinga, antra, universitetai nėra profesinės mokyklos ir turi ugdyti ne visuomet praktiškai lengvai įvertinamas, tačiau neatsiejamas nuo universitetinio išsilavinimo kompetencijas. Trečia, kai kada studentai siekia įgyti aukštojo mokslo baigimo diplomą mažiausiomis sąnaudomis, todėl orientotis tik į jų poreikius nėra adekvatu. Dar kiti mokslininkai¹⁸ kokybės turinį aiškina remdamiesi Harvey ir Greeno modeliu¹⁹, kuris kokybę apibėžia kaip atitiktį tikslui ir kaip nuolatinę transformaciją. Kiti autoriai studijų kokybę apibrėžia lakoniškiau – kaip sąlygų, suteikiamų asmens saviugdai plėtoti ir kvalifikacijai įgyti universitete arba kolegijoje tinkamumą, apibūdinamą per dimensijas, standartus ir juos apibūdinančius kriterijus²⁰. Europos aukštojo mokslo erdvėje studijos kokybės užtikrinimo aspektu pastaruoju metu orientuojamos į mokymo-

14 European Quality Assurance Register for Higher Education [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-17]. <http://www.eqar.eu/register/search.html?tx_pxdeqar_pi1%5Blist%5D%5Bpage%5D=3&tx_pxdeqar_pi1%5Bback%5D%5Bpid%5D=6>.

15 Lanskoronskis, M.; Ramonienė, L. *Alternatyvių aukštojo mokslo kokybės sampratų analizė. Lietuvos aukštojo mokslo kokybės parametrų modeliavimas*. Monografija. Kaunas: ISM Vadybos ir ekonomikos universiteto leidykla, 2007, p. 17.

16 Pawlowski, J. M. Global Learning Quality. *The Quality of Higher Education/Aukštojo mokslo kokybė*. 2008, 5: 18, 20.

17 Pavyzdžiui, J. Ruzevičius studijų kokybę apibrėžia *kaip mokymo sistemos elementų savybių, leidžiančių tenkinti aukštojo mokslo organizacijos klientų (vidaus ir išorės), partnerių ir kitų suinteresuotų šalių esamus ir numatomus poreikius bei lūkesčius, visumą*. Žr. Vanagas, P.; Juknytė-Petreikienė, I.; Pukelis, K.; Ruzevičius, J. Studijų kokybės vadybos sistemų tyrimas. *Ekonomika*. 2007, p. 51.

18 Juknytė-Petreikienė, I.; Pukelis, K. Internacionalizuotų studijų kokybės vertinimas: Socrates / Erazmus programos dalyvių patirtis. *The Quality of Higher Education/Aukštojo mokslo kokybė*. 2007, 4: 83.

19 Plačiau žiūrėti: Harvey, L.; Green, D. Defining Quality. Assessment and Evaluation in Higher Education. *Vadyba/Management*. 2006, 2(11).

20 Savickienė, I.; Pukelis, K. Studijų kokybės vertinimas instituciniu lygmeniu: dimensijos, standartai ir kriterijai. Studijų kokybės užtikrinimo sistemos modeliavimas pasaulinės patirties kontekste. *Konferencijos pranešimų medžiaga* (Kaunas, 2003 m. lapkričio 20 d.). Kaunas: VDU, p. 32.

si pasiekčius²¹. Vadovaujantis Europos aukštojo mokslo formuluojamomis gairėmis, iki 2010 m. visos programos Europos aukštojo mokslo institucijose turėtų būti pagrindžiamos studijų rezultatais, atvaizduotais mokymo programų turinyje²². Lietuvoje, atsižvelgiant į paminėtą reikalavimą, daugelis universitetų šiuo metu atnaujiną studijų programas ir dalykų aprašus. Pažymėtina, kad į mokymosi pasiekimus orientuotose programose svarbiausia figūra yra studentas, į kurį turi būti orientuojama tiek pati studijų programa, tiek ir atskirų dalykų rezultatai²³. Studijų rezultatai įvardija tai, ką sėkmingai studijas baigęs asmuo tikimasi, kad žinos, supras ir galės daryti, bei pabrėžiamos sąsajos tarp mokymo, mokymosi ir vertinimo²⁴. Autorių nuomone, studijų rezultatai, atsižvelgiant į tai, kad išreiškiami įgyjamomis kompetencijomis, didina skaidrumą ir kvalifikacijų standartų palyginimo galimybes, tampa svarbiausiu kriterijumi kuriant ir vertinant standartus nacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis²⁵.

Apibendrinus pasakytina, kad mokslinėje literatūroje, analizuojančioje aukštojo mokslo kokybinius parametrus, pastebima nuomonių įvairovė. Vis dėlto, straipsnio autorių nuomone, įvertinus mokslinius tyrimus bei atsižvelgiant į vykstančius pokyčius Europos aukštojo mokslo erdvėje, svarbiausias dėmesys tobulinant studijų kokybę turėtų būti skiriamas studijų rezultatams, t. y. kokius gebėjimus bei kompetencijas atitinkama studijų programa suteiks sėkmingai studijas užbaigusiam asmeniui. Studijų rezultatų tinkamas identifikavimas suteikia galimybes tiek studijas besirenkančiam asmeniui, tiek socialiniams partneriams, tiek ir studijų programas akredituojantiems asmenims bei pačioms aukštosioms mokykloms įvertinti, kiek atitinkama programa yra svarbi ir atitinkanti rinkos poreikius, ar įgyjamos kompetencijos yra reikalingos ir aktualios tiek Lietuvos, tiek Europos kontekste, o tai iš esmės reiškia ir kertinių Bolonijos procesų sėkmingą įgyvendinimą. Todėl kitame skyriuje bus analizuojamos galimybės gerinti teisės studijų kokybę, nustatant adekvačius ir šiuolaikinės rinkos poreikius atitinkančius studijų rezultatus bei jiems pasiekti būtinas prielaidas.

21 Pavyzdžiui, Dublino aprašuose apibrėžiamos absolvento kompetencijos (tarkime, gebėjimas identifikuoti ir sistemškai analizuoti problemas, pagrįsti optimalius, etiškus sprendimus, bendradarbiauti ir numatyti savo tolesnio mokymosi sritis), sukuriančios prielaidas specialistui sėkmingai dirbti besikeičiančioje profesinėje aplinkoje. Londono komunikate (2007 m.), siekiant strateginio tikslo (ugdyti asmens galimybes tobulėti asmeniškai ir prisidėti prie darnios ir demokratiškos, žiniomis grindžiamos visuomenės kūrimo), be kitų priemonių, taip pat pabrėžiama į mokymosi pasiekimus orientuotų studijų svarba.

22 Kennedy, D.; Hyland, A.; Ryan, N. *Writing and Using Learning Outcomes: A Practical Guide*, in *EUA Bologna Handbook*, article C.3.4-1, Berlin, Raabe, 2006, p. 2.

23 *Ibid.*, p. 4.

24 ECTS Users' Guide. Education and Training. [interaktyvus]. European Communities, 2009, p. 11 [žiūrėta 2011-05-10]. <http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/ects/guide_en.pdf>.

25 Žiliukas, P.; Katiliūtė, E. *Writing and Using Learning Outcomes in Economic Programmes. Enginering Economics*. 2008, 5(60): 77.

2. Adekvatūs studijų rezultatai ir jų tinkamas įgyvendinimas kaip teisės studijų programos kokybę užtikrinantis parametras

Vertinant teisės studijų programų turinio atitiktį šiuolaikiniams visuomenės poreikiams bei studijuojančiųjų lūkesčiams, pasakytina, kad teisinėje literatūroje daugėja nuomonių, jog dalykai, kurie tobulina praktinius teisininko darbe būtinus gebėjimus, tokius kaip derybinius, komandinio darbo, kūrybingo problemų sprendimo, mediacinius, psichoanalitinius, lyderiavimo ir kt., turi užimti ne mažiau svarbią vietą teisės programoje nei konkrečių teisės šakų ar institutų studijavimas²⁶. Ypač atsižvelgtina į tai, kad šiandieninės globalizacijos sąlygomis, teisininkas, siekdamas patenkinti klientų poreikius, turi įgyti įgūdžius dirbti su įvairiomis teisinėmis sistemomis. Net ir tuomet, kai baigę mokslus teisininkai lieka savo šalyje, jiems neišvengiamai tenka vis daugiau konsultuoti multinacionalinius ar užsienio klientus, norinčius sužinoti apie įvairius galimus konkrečių situacijų sprendimus²⁷. Todėl daugumos autorių nuomone, atsižvelgiant į pasaulyje vykstančius procesus, turėtų būti peržiūrimos teisininkus rengiančios programos, labiau integruojant Europos ir tarptautinę teisę²⁸. Atitinkamai tokioms kompetencijoms, kaip užsienio kalbų mokėjimas ir tarptautinis mobilumas, kurios suteikia galimybes studentams konkuruoti tarptautinėje erdvėje, turėtų būti teikiamas išskirtinis dėmesys²⁹.

Tyrimo kontekste atlikome analizę, į kokius gebėjimus orientuojasi teisės studijos Lietuvoje. Teisinio išsilavinimo turinys Lietuvoje, kol nebuvo priimtas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro teisės studijų krypties aprašas³⁰, buvo reguliuojamas tik bendrais aukštąjį išsilavinimą reglamentuojančiais teisės aktais bei netiesiogiai išsilavinimą liečiančiais įstatymų įgyvendinamaisiais aktais, tokiais kaip, pavyzdžiui, Kvalifikaciniai reikalavimai teisėjams³¹.

Įdomu tai, kad 2008 m. vasario 20 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarime dėl teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymo nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas³², nutarimo II dalies 8.5 punkte yra išvardyti dalykai, ku-

26 Krannich, J. M., *supra* note 1, p. 399–400.

27 Smits, J. M. European Legal Education, or: How to Prepare Students for Global Citizenship? *IALS Conference on Teaching, Legal Education and Strategic Planning* [interaktyvus]. University of Buenos Aires, Argentina. April 13-15, 2011, p. 4 [žiūrėta 2011-05-12]. <<http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/papers.html>>.

28 Grothe, H. The development of law studies in Germany towards an international subject: benefits and challenges. *IALS Conference on Teaching, Legal Education and Strategic Planning* [interaktyvus]. University of Buenos Aires, Argentina. April 13-15, 2011, p. 2 [žiūrėta 2011-05-12]. <<http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/papers.html>>.

29 *Ibid.*, p. 2.

30 Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. rugpjūčio 19 d. įsakymas Nr. V-1385 „Dėl teisės studijų krypties aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 102-5306.

31 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 4 d. nutarimas Nr. 1568 „Dėl kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 97-4288.

32 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 4 d. nutarimu Nr. 1568 „Dėl Kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reika-

rie, Teismo nuomone, pagal visaverčio aukštojo universitetinio išsilavinimo sampratą privalo būti programoje. Pasakytina, kad tai daugiausia atskirų teisės šakų ar institutų dalykai, tokie kaip teisės teorija, konstitucinė teisė, civilinė teisė ir t. t. Nors nutarime paminėta, kad paprastai turi būti studijuojama ir tam tikrų ne teisės krypties (socialinių, humanitarinių) studijų dalykai, tačiau šio nutarimo analizė atliekamo tyrimo kontekste kelia probleminį klausimą, ar iš tiesų visuomenė iš rengiamo teisininko tikisi tik teisinių dalykų išmanymo.

Kita vertus, nekvestionuojant paminėtų žinių ir gebėjimų reikalingumo, reikėtų pasakyti, kad šiuolaikinė studijų rezultatų diegimo į studijų procesą patirtis pasaulyje ir Europoje išskiria trijų rūšių studijų rezultatus, t. y. specialieji kompetentingumai (teisės studijų programoje tai būtų atskirų teisės dalykų, pvz., civilinės, baudžiamosios teisės ir t. t. žinios), bendrieji kompetentingumai (tokie kaip užsienio kalbos mokėjimas, darbo komandoje, bendravimo ir pan.) ir reikalavimai profesinės veiklos etikai. Be to, specialistai pastebi, kad auga bendrųjų kompetentingumų reikšmė studijų programose, kadangi specialiosios žinios ir gebėjimai šiuolaikinėje visuomenėje labai greitai sensta³³. Be to, jau seniai pripažįstama, kad teisės doktrina yra nuolat kintanti, ir teisės studijas baigę asmenys turi įgyti įgūdžius patys surasti atsakymus į teisinius klausimus bei nuolat tobulėti³⁴.

Atsižvelgiant į tai, kad teisinį išsilavinimą Lietuvoje reglamentuojantys teisės aktai bei teikiančios institucijos, mūsų nuomone, nepakankamą dėmesį skiria bendrųjų gebėjimų formavimui bei vertybinių nuostatų ugdymui, kituose skyriuose ketiname pagrįsti šių studijų rezultatų reikšmę kokybiškam teisiniui išsilavinimui.

2.1. *Artes liberales* išsilavinimo reikšmė: ar teisininkui reikalinga erudicija?

Lietuvos teisės aktų ir Lietuvoje vykdomų teisės studijų programų analizė rodo, kad iki šiol nepakankamas dėmesys yra skiriamas teisininko darbe itin svarbiems universaliesiems, bendriesiems gebėjimams, vertybinėms nuostatoms, bendros būsimąjo teisininko erudicijos ir poreikio ją plėsti lavinimui³⁵. Jau Senovės Graikijoje išsilavinimas

lavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, patvirtinimo“ patvirtintų Kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, atitiktis Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 51 straipsnio 1 daliai (2002 m. sausio 24 d., 2004 m. gegužės 18 d., 2006 m. birželio 1 d. redakcijos), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 5 straipsnio 1 daliai“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 23-852.

33 Kennedy, D. Preparing for the Bologna Process and the European higher education area at Vytautas Magnus University. *Tarptautinio seminaro, vykusio 2010 m. birželio 23 d. Kaune, medžiaga*; Pukelis, K.; Savickienė, I. Dėstytojų profesinio tobulinimo seminaras: studijų rezultatų nustatymas ir formulavimas studijų programos lygmenyje. *Seminaro, vykusio 2010 m. lapkričio 5 d. Kaune, medžiaga*.

34 Reilly, A. Theme: Knowledge, Skills and Values in Legal Education. *IALS Conference on Teaching, Legal Education and Strategic Planning* [interaktyvus]. University of Buenos Aires, Argentina. April 13-15, 2011, p. 5 [žiūrėta 2011-05-12]. <<http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/papers.html>>.

35 Kaip nurodoma Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching užsakytame tyrime, kiekvienam teisininkui būtini puikūs socialiniai, bendravimo įgūdžiai, etinės, moralinės vertybinės nuostatos (Sullivan, W. M.; Colby, A.; Wegner, J. W.; Bond, L.; Shulman, L. S. *Educating Lawyers: Preparation for the Profession of Law*. The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching, 2007).

buvo laisvą žmogų nuo vergo skiriantis bruožas. Laisvas žmogus turėjo galimybę įgyti „*artes liberales*“ išsilavinimą, o vergas – tik galėjo mokytis amato. Kai kurie vergai buvo įgiję tikrai vertingų gebėjimų ir galėjo būti netgi geresni tam tikrų sričių specialistai nei jų šeimininkai, bet jie negalėjo kalbėti viešai ar dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Taigi terminas „liberalus“ yra kilęs iš graikiško žodžio „*eleutherious*“ ir reiškia „laisvę“ bei buvo vartojamas kaip kontrastas tarp laisvų žmonių ir vergų³⁶. Pažymėtina, kad pagal klasikinę sampratą *artes liberales* išsilavinimo tikslas, be kita ko, yra mokymas komunikuoti, mąstyti, asmenybės formavimas, pilietiškumo ugdymas, tolerancija, sugyvenimo globalioje visuomenėje, platesnių pažiūrų ir interesų ugdymas.

Šiame kontekste vertinant teisės aktų reikalavimus teisės studijų programoms, pažymėtina, kad Teisės studijų krypties aprašo³⁷ 22 punkte numatyta, kad bendrieji universitetinių studijų dalykai, tokie kaip filosofija, sociologija, politologija, etika, estetika, logika, kalbos kultūra, profesinė užsienio kalba, lotynų kalba, romėnų teisė, informacinės technologijos, ekonomikos teorija, vadyba ir kt., turi sudaryti ne mažiau kaip 15 ECTS (iki 2011 m. rugsėjo 1 d. – 10) studijų programos kreditų, t. y. maždaug 5 procentai vientisųjų studijų programos arba vidutiniškai du trys dalykai. Maža to, minėto Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimo analizė taip pat pagrindžia, jog Lietuvoje tradiciškai teisininko rengime svarbiausia kompetencija yra laikoma specialybės dalykų išmanymas.

Kita vertus, anot JAV Aukščiausiojo teismo teisėjo Learnedo Hando: „Teisė yra nepakankama pati savaime, ji maitinasi kitais humanitariniais ir socialiniais mokslais.“³⁸ Akivaizdu, kad teisininko profesija yra orientuota į žmogų, teisininkams būtina bendrauti su įvairiausių profesijų ir savybių žmonėmis: klientais, kolegomis, ekspertais, liudininkais, teisėjais, valdininkais ir pan., todėl būtina, kad praktikuojantis teisininkas turėtų išvystytus bei įvairiapusius komunikacinius bei tarpasmeninio bendravimo gebėjimus, pasižymėtų plačia erudicija, būtų pilietiškai atsakingas, kūrybingas, konstruktyviai veikiantis dinamiško gyvenimo sąlygomis bei gebantis tobulėti visą gyvenimą.

Todėl, straipsnio autorių nuomone, kalbant apie liberalų išsilavinimą, ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas *tarpdiscipliniškumui* bei *tarptautiškumui*, kadangi neįmanoma adekvačiai įvertinti sudėtingos problemos (pvz., tokios kaip visuomenės nepasitikėjimas teismais, kitomis teisėsaugos institucijomis, klimato kaita, migracija, energetikos politika ir kt.) nepasinaudojus skirtingų mokslo šakų instrumentarijumi. Be to, akivaizdu, kad jei teisininkas neturėjo galimybės palyginti savos teisinės sistemos su kitomis, ir ne paviršutiniškai, o pakankamai giliai, tai jis yra nepajėgus nuodugniai suprasti savosios. Todėl reikėtų sutikti su Vašingtono universiteto teisės mokyklos dekanu Claudio Grossmano nuomone, kad teisiniam išsilavinimui šiuolaikiniame globaliame pasaulyje teikti nepakanka klasikinių ingredientų, tokių kaip fakultetas, studentai, tyrimų centrai ir pan.: nauja pasaulio paradigma įtraukia mus visus. Kaip valstybės negali

36 Connor, W. R. Liberal Arts Education in the Twenty-First Century [interaktyvus]. Kenan Centre Quality Assurance Conference, Chapel Hill, North Carolina, May 19-20, 1998 [žiūrėta 2011-02-15]. <<http://www.aale.org/pdf/connor.pdf>>.

37 Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. rugpjūčio 19 d. įsakymas, *supra* note 31.

38 Krannich, J. M.; Holbrook, J. R.; McAdams, J. J., *supra* note 1, p. 384.

egzistuoti izoliuotai nuo tarptautinės bendruomenės, taip ir teisinis išsilavinimas negali būti teikiamas uždaro fakulteto. Priešingai, teisės fakultetai turi veikti išvien su kitais tarptautinės bendruomenės dalyviais, tokiais kaip nevyriausybinių organizacijų, tarptautinės korporacijos, vyriausybinių institucijų ir kt., sudarydamos multidisciplininius tinklus ir lanksčiai reaguodamos į pasikeitimus³⁹.

Teisinio išsilavinimo problemas analizuojantys autoriai taip pat pabrėžia, jog praktikuojantis teisininkas turėtų būti gerai įvaldęs *konfliktams spręsti* reikalingus įgūdžius bei gebėti susidoroti ne tik su teisiniais, bet ir neteisinais aspektais, pavyzdžiui, gebėti numatyti emocines teisinių veiksmų pasekmes, sureguliuoti įtampą tarp teisinio ginčo šalių ir pan., o tai savo ruožtu reikalauja gebėjimo visapusiškai ir išsamiai analizuoti problemą iš skirtingų perspektyvų, gebėjimo atlikti detalią skirtingų problemų sprendimo būdų SWOT analizę, galinčią padėti pasirinkti derybinę strategiją, atitinkančią skirtingas asmenybes ir jų interesus. Betgi šiuo metu studijuojant teisinius dalykus studentai yra skatinami atsiriboti nuo tokių „neteisinių“ rūpesčių, platesnės nei teisinė situacijos analizė perspektyvos⁴⁰.

Kaip būtina *liberal arts* išsilavinimo dalis paminėtini ir *lyderiavimo* gebėjimai. Tyrimai rodo, kad lyderiavimo gebėjimai taip pat yra labai svarbūs teisininkui, bet, kaip ir psichologiniai, etiniai, konfliktų sprendimų, derybų gebėjimai, jie nėra tiesiogiai ir tikslingai ugdomi teisinį išsilavinimą teikiančiose mokyklose⁴¹. L. Richardo ir S. R. Lembreth'o nuomone, lyderiui yra būdingos tokios savybės: platesnis, kūrybingas ir inovatyvus mąstymas, pozityvus požiūris į naujoves ir pokyčius, ambicingų tikslų nustatymas ir siekimas, bendradarbiavimas su kitais, jų skatinimas bei vertinimas, o ne valdžios kaupimas ar jos rodymas, o svarbiausia – atsakomybės prisiėmimas bei gebėjimas susidoroti su iškylančiais sunkumais. Akivaizdu, kad šių gebėjimų ugdymas gali ir turi būti įtrauktas į studijų programą ypač taikant darbo grupės metodą, todėl šiame straipsnyje analizuojama⁴² ir dėstymo metodų įtaka studijų rezultatų pasiekimui.

Taigi, nors Lietuvoje tradiciškai rengiant teisininkus svarbiausia kompetencija yra laikoma specialybės dalykų išmanymas, tačiau, straipsnio autorių nuomone, geram teisininkui yra būtina erudicija.

2.2. Vertybinių nuostatų ugdymas rengiant teisininkus

Akivaizdu, kad teisininko profesijos reputacija ir legitimumas labai priklauso nuo teisininkų moralinių bei etinių savybių. Todėl pritartume prof. V. Šlapkausko nuomo-

39 Grossman, C. Building the World Community: Challenges to Legal Education and the WCL Experience. [interaktyvus]. *IALS Conference Effective Teaching Techniques about Other Cultures and Legal Systems*, May 30, 2008, Monreal, Canada [žiūrėta 2011-04-10]. <<http://www.ialsnet.org>>, p. 253–258.

40 Daicoff, S. Law as a Healing Profession: The Comprehensive Law Movement. *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*. 2006, 1: 6.

41 Richard, L.; Lambreth, S. R. Making Lawyers into Leaders [interaktyvus]. *European Lawyer*. 2006 [žiūrėta 2011-03-17]. <<http://www.hbrconsulting.com/Making-Lawyers-into-Leaders-06-01-2006>>.

42 Žr. 3.3 skyrių.

nei, kad „profesinė etika yra pamatinė teisinės profesijos viešojo ir vidinio įvaizdžio išraiška“⁴³.

Teisinių rengimo klausimais diskutuojantys mokslininkai vienareikšmiškai pripažįsta etinių, moralinių, vertybinių nuostatų ugdymo svarbą⁴⁴. Kita vertus, autoriai pažymi, kad šių gebėjimų stoka gali turėti įtakos jau praktikuojančių teisinių pasitenkinimo darbu, pasitikėjimo savimi bei savo darbo prasingumu vertinimui, nes „išugdytos socialinės etinės nuostatos padeda būsimiems teisininkams įgyti daugiau pasitikėjimo savo profesiniu tapatumu bei profesinės veiklos tikslingumui“⁴⁵.

Analizuojant Lietuvos teisės aktus, reglamentuojančius reikalavimus teisės studijų programoms, pasakytina, kad teisininko etikos arba profesinės teisininko atsakomybės kursas nėra tarp privalomų dalykų nei teisėjų kvalifikaciniuose reikalavimuose, nei nagrinėtame Konstitucinio Teismo nutarime, o Teisės studijų krypties apraše profesinės etikos dalykas yra paminėtas tik tarp kitų socialinių mokslų žinias teikiančių, neteisinių dalykų, skirtingai nei kitose šalyse, kuriose šis kursas yra tarp privalomų būsimiems teisininkams išklausyti dalykų⁴⁶. Kita vertus, jei Lietuvos aukštosiose mokyklose ir dėstomas šis kursas, neretai jis apsiriboja teisinio reguliavimo ir bylų analize. Akivaizdu, kad nepakankamas dėmesys šiam klausimui teisininkų rengimo programose formuoja neteisingą nuostatą, jog tai ne itin svarbus teisininkui dalykas. Pabrėžtina, kad teisininko etikos standartai, teisininkų vertybinių nuostatų ugdymas ir kiti su teisininkų etika susiję probleminiai klausimai iki šiol Lietuvoje nėra sulaukę beveik jokio mokslininkų dėmesio, todėl šis itin reikšmingas teisininkų rengimui klausimas reikalauja atskiro tyrimo.

Apibendrinus darytina išvada, jog Lietuvos teisės studijose per didelis dėmesys vis dėlto yra skiriamas specialiesiems kompetentingumams, kurie labai greitai sensta, per mažas bendriesiems, t. y. *artes liberales*, arba erudicijos lavinimui, ir bemaž jokio dėmesio etinių savybių ir vertybinių nuostatų ugdymui. Šiame kontekste pritartume prof.

43 Kaip nurodo prof. V. Šlapkauskas, mokslininkai teisininko etinės savybės skirsto į šešias atskiras kategorijas: kompetencija, nepriklausomumas, lojalumas klientui, kliento paslapčių konfidencialumo išlaikymas, atsakingumas prieš teismus ir kolegas ir garbingas elgesys tiek profesinėje, tiek ir asmeninėje plotmėje. Tuo tarpu Vakarų pasaulyje profesinės etikos oficialios vertybės... „sunkio“ iki simbolių arba retorikos ir neviečia kaip reali kontrolė, nulemianti teisinio darbo pobūdį“. Žr. Šlapkauskas, V. Globalios rinkos iššūkiai rengiant teisininkus. *Jurisprudencija*. 2008, 10(112): 29.

44 Kaip nurodoma Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching užsakytame tyrime, kiekvienam teisininkui būtini puikūs socialiniai, bendravimo įgūdžiai, etinės, moralinės vertybinės nuostatos. Sullivan, W. M.; Colby, A.; Wegner, J. W.; Bond, L.; Shulman, L. S., *supra* note 36, p. 187–188.

45 Hellman, L. K. At the Intersection of Curricular and Pedagogical Choices in Legal Education: Collision or Harmonious Merger? *IALS Conference on Teaching, Legal Education and Strategic Planning* [interaktyvus]. University of Buenos Aires, Argentina. April 13-15, 2011, p. 1 [žiūrėta 2011-05-12]. <<http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/papers.html>> // Polisher. Curriculum and Pedagogy. s. s development; vice of society as an identity- shaping element of the role of lawyer.

46 Pavyzdžiui, jau nuo 1974 m. JAV akreditavimo reikalavimai aukštosioms mokykloms nustato, jog teisės studijų programoje privalo būti etikos dalykas. Barry, B. E.; Ohland, M. W. Applied Ethics in the Engineering, Health, Business, and Law Professions: A Comparison. *Journal of Engineering Education*. 2009, p. 379. Kanadoje, įvedus naują nacionalinį standartą, asmenims, baigusiems teisės studijas ir norintiems verstis teisininko praktika, būtina pademonstruoti etikos reikalavimų, susietų su teisės praktika Kanadoje, žinojimą ir supratimą. Žr. Harrington, J. The New National Standard for the Canadian Common Law Degree: What place for internationalization in our Strategic Planning? *Conference on Teaching, Legal Education and Strategic Planning* [interaktyvus]. University of Buenos Aires, Argentina. April 13-15, 2011, p. 5 [žiūrėta 2011-05-12]. <<http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/papers.html>>.

V. Šlapkausko nuomonei, kuris, pabrėždamas Vakarų civilizacijoje besiklostančius naujus reguliacinius principus, pažymi, kad visų profesijų, taip pat ir teisės turinys turi denacionalizuotis ir internacionalizuotis, o teisininko profesijos darbą siūlo grįsti „*paslaugų idealu: teisininkas įsipareigoja teisinei sistemai (teisinigumui), prisiima pareigas klientui, o ne siekia pelno, ir jo veiklą reguliuoja griežtas profesinės etikos kodeksas*“⁴⁷. Taigi, formuluojant teisininkų profesinio rengimo tobulinimo globalizacijos sąlygomis gaires, atsižvelgtina į tai, kad 1) globalizacija diktuoja poreikį rengti teisininkus transnacionalinei ir tarptautinei praktikai; 2. vis didesnis dėmesys skiriamas teisininko, kaip tarnaujančio bendruomenei, tapatumo formavimui.

2.3. Mokymo metodų įtaka gebėjimų ugdymui

Studijų procese taikomi mokymo metodai, kaip, beje, ir studijų rezultatų vertinimo sistema, turi didelės įtakos minėtų gebėjimų ugdymui. Pavyzdžiui, tyrimai rodo, jog kaupiamasis, periodinis vertinimas labiau skatina studentų nuolatinę sistemingą mokymąsi⁴⁸. Regento universiteto profesoriaus Benjamino V. Madisono nuomone, jei aukštosios teisės mokyklos kreiptų dėmesį į edukologijos atradimus, iš esmės pagerėtų jų dėstymo kokybė⁴⁹. 2007 m. išleistos knygos „Best practices for legal education“⁵⁰ autoriai taip pat priekaištuoja dėstytojams, kurie nesiekia prisitaikyti prie pasikeitusio studento bei pasaulio ir atitinkamai kitokių mokymo metodikų⁵¹.

Teisės mokymo metodus būtina atnaujinti dar ir todėl, kad pasikeitė kognityviniai šiuolaikinio jaunimo gebėjimai. Jaunuoliai, dabar stojantys į teisės studijas, yra vadinami „Tūkstantmečio“ karta (angl. „Millennial Generation“), tai yra žmonės, gimę 1977–1998 m., prieš tai gimusieji yra įvardijami kaip „Karta X“ („X Generation“)⁵². Es-

47 Šlapkauskas, V., *supra* note 44, p. 28.

48 Sullivan, W. M.; Colby, A.; Wegner, J. W.; Bond, L.; Shulman, L. S., *supra* note 36, p. 7.

49 Madison, B. V. The Elephant in Law school classrooms: overuse of the Socratic method as an obstacle to teaching modern law student. *University of Detroit Mercy Law Review*. 2008, 85(3): 310–320.

50 Stuckey, R., et al. *Best Practices for Legal Education. A Vision and a Road Map*. United States: Clinical Legal Education Association, 2007. Ši knyga buvo parengta tyrimų, kurie buvo atliekami šešerius metus (nuo 2001 m.) JAV, pagrindu.

51 Pavyzdžiui, teisės dėstymo metodai Vokietijoje, kuriuos iš esmės yra perėmusi ir Lietuva, yra diskusijų ir aštrios kritikos objektas. Grote, R. Comparative law and teaching law through the case method in the civil law tradition – a german perspective. *University of Detroit Mercy Law Review*. 2005, 163: 175; Kaip didžiausi Vokietijoje paplitusių teisės dėstymo metodikų trūkumai nurodomi studentų pasirengimo paskaitoms stoka ir dėl to negalėjimas palaikyti vertingų diskusijų su dėstančiu profesoriumi, be to, ir paskaitų skaitymas dideliame klausytojų skaičiui yra trukdis dėstančiam profesoriumi bendrauti su studentais. Kita vertus, tyrėjų nuomone, pagrindinis profesorių prioritetas yra mokslinis darbas, nes būtent jis parodo dėstytojo vertingumą universitetui ir užtikrina jo paklausumą akademiniame visuomenėje. Zimmermann, R. An Introduction to German Legal Culture (with special reference to private law). In: *Introduction to German Law I*. Ebke, W. F.; Finkin, M. W. (eds.). 1996, p. 30. Akivaizdu, kad globalizacija daro įtaką ir Vokietijoje taikomiesiems teisės mokymo metodams. Kaip teigia prof. Raineris Grote, vienas iš tokios įtakos įrodymų yra ne tik bylų analizės (sokratinio) metodo populiarėjimas privačiose aukštosiose mokyklose, bet ir teismų inscenizacijų kaip mokymo metodo populiarėjimas. Žr. Rote, R. Comparative law and teaching law through the case method in the civil law tradition – a german perspective. *University of Detroit Mercy Law Review*. 2005, 163: 176, 179.

52 Žr. daugiau apie šias kartas: Thielford, D.; Scheef, D. Generation X and the Millennials: What you need to know about mentoring the new generations, Law practice today [interaktyvus]. *ABS Law practice management*. 2004, August [žiūrėta 2011-03-14]. <<http://www.abanet.org/lpm/lpt/articles/mgt08044.html>>.

minės problemos, susijusios su dėstymo efektyvumu, pasikeitus šioms kartoms, kyla dėl to, kad neatpažįstami įvykę studentų gebėjimų priimti ir suvokti gaunamą informaciją pokyčiai. Karta X mokėsi iš knygų, šiuolaikiniams jaunuoliams knygos yra tik vienas iš mokymosi šaltinių, daug daugiau informacijos jie gauna iš kitų šaltinių, pavyzdžiui, televizijos ir interneto, todėl pakito jų informacijos suvokimo gebėjimai.

Kita vertus, atsižvelgtina ir į tai, jog gyvename informaciniame triukšme, tai dar labiau apsunkina informacijos priėmimą ir jos įsisąmoninimą. Tyrimai rodo, kad net jei informacija ir buvo priimta, įsiminta ir suvokta, bet nebuvo atlikta jos analizė, sisteminimas bei vertinimas, ši informacija labai greitai bus pamiršta per palyginti trumpą laiką⁵³. Taigi, bet kokia informacija visų pirma turėtų būti pateikiama sistemiskai bei turi būti įvertinama kritiškai. Beje, Lietuvoje, rengiant mokomąsias programas, Švietimo ir mokslo ministerija rekomenduoja vadovautis tarptautiniu mastu pripažintais šaltiniais (pvz., Blumo taksonomija)⁵⁴, kuri žinojimą, išvardijimą, citavimą ar pakartojimą įvardija kaip patį žemiausią iš šešių pažinimo lygmenį, į kurį universitetas neturėtų orientuotis. Aukštesnis pažinimo lygmuo, pagal paminėtą Blumo taksonomiją, yra supratimas, po to taikymas, galiausiai analizė, sintezė bei įvertinimas. Kita vertus, Lietuvoje dar mažai diskutuojama apie teisės mokymo metodus, todėl, autorių nuomone, būtinas atskiras šio klausimo tyrimas.

Apibendrinus atliktą teisės studijų programų turinio reikalavimų atitikties šiuolaikiniam visuomenės poreikiams ir studijuojančiųjų lūkesčiams analizę, pasakytina, kad atitinkamais Lietuvos teisės aktais iš esmės reikalaujama tik teisinių dalykų išmanymo, tačiau nepakankamas dėmesys yra skiriamas kitiems teisininko darbe itin svarbiems universaliems gebėjimams, tokiems kaip komandinio darbo, komunikaciniai, klientų konsultavimo, kūrybingo problemų bei konfliktų sprendimo, lyderiavimo ir kt., vertybinių, etinių nuostatų ir bendros teisininko erudicijos bei poreikio ją plėsti lavinimui. Be to, teisės studijas organizuojančiose mokyklose nepakankamas dėmesys yra skiriamas teisės mokymo metodams, jų pritaikymui prie pakitusių šiuolaikinio studento kognityvinių gebėjimų ir globalizacijos procesų, taip pat edukologijos naujovėms, nes paprastai laikoma, jog dėstytojui užtenka tik gerai išmanyti savo dėstomąjį dalyką.

Išvados

1. Daugelio Europos šalių patirtis rodo, kad teisė bei medicina dėl šių sričių specifiškumo ir nacionalinių tradicijų puoselėjimo yra studijų sritys, kuriose sunkiausiai įgyvendinami Bolonijos proceso uždaviniai. Taigi teisės studijų reforma atsižvelgiant į Bolonijos procesą tapo karštų debatų Europos šalyse objektu, tačiau Lietuvos

53 Madison, B. V., *supra* note 49, p. 310–320.

54 Žr.: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2009 m. sausio 5 d. įsakymu Nr. ISAK-16 sudarytos darbo grupės siūlymai [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-03-12]. <http://www.smm.lt/msr/docs/Rekomend_09_02_09.doc>.

akademinėje teisininkų visuomenėje iki šiol šiuo svarbiu klausimu nevyksta beveik jokios diskusijos.

2. Mokslinėje literatūroje, analizuojančioje aukštojo mokslo kokybinius parametrus, pastebima nuomonių įvairovė. Vis dėlto, straipsnio autorių nuomone, įvertinus mokslinius tyrimus bei atsižvelgiant į vykstančius pokyčius Europos aukštojo mokslo erdvėje, svarbiausias dėmesys tobulinant studijų kokybę turėtų būti skiriamas studijų rezultatams, t. y. kokius gebėjimus bei kompetencijas atitinkama studijų programa suteiks sėkmingai studijas užbaigusiam asmeniui.

3. Šiuolaikinė studijų rezultatų diegimo į studijų procesą patirtis ir pasaulyje, ir Europoje skiria trijų rūšių studijų rezultatus, t. y. specialieji kompetentingumai (teisės studijų programoje tai būtų atskirų teisės dalykų, pavyzdžiui, civilinės, baudžiamosios teisės ir t. t. žinios), bendrieji kompetentingumai (tokie kaip užsienio kalbos mokėjimas, darbo komandoje, bendravimo ir pan.) ir reikalavimai profesinės veiklos etikai. Bendrųjų kompetentingumų reikšmė studijų programose auga, kadangi specialiosios žinios ir gebėjimai šiuolaikinėje visuomenėje labai greitai sensta, tačiau Lietuvos teisės aktų ir Lietuvoje vykdomų teisės studijų programų analizė rodo, kad iki šiol nepakankamas dėmesys yra skiriamas teisininko darbe itin svarbiems universaliesiems, bendriesiems gebėjimams, vertybinėms nuostatoms, bendros būsimosios teisininko erudicijos ir poreikio ją plėsti lavinimui.

4. Teisės aktų, reglamentuojančių teisės studijas, bei vykdomų studijų programų analizė parodė, kad Lietuvoje tradiciškai rengiant teisininkus svarbiausia kompetencija laikoma specialybės dalykų išmanymas, tačiau, straipsnio autorių nuomone, geram teisininkui yra reikalingas *artes liberales* išsilavinimas, kurio tikslas, be kita ko, yra mokymas komunikuoti, mąstyti, asmenybės formavimas, pilietiškumo ugdymas, tolerancijos, sugyvenimo globalioje visuomenėje, platesnių pažiūrų ir interesų ugdymas.

5. Teisininkų rengimo klausimais diskutuojantys mokslininkai vienareikšmiškai pripažįsta etinių, moralinių, vertybinių nuostatų ugdymo svarbą. Be to, mokslinėje literatūroje pažymima, kad šių gebėjimų stoka gali turėti įtakos jau praktikuojančių teisininkų pasitenkinimo darbu, pasitikėjimo savimi bei savo darbo prasmingumo vertinimui. Lietuvos situacijos šiuo aspektu analizė parodė, kad teisininko etikos arba profesinės teisininko atsakomybės kursas nėra tarp privalomų dalykų nei teisėjų kvalifikaciniuose reikalavimuose, nei nagrinėtame Konstitucinio Teismo nutarime, o Teisės studijų krypties apraše profesinės etikos dalykas yra paminėtas tik tarp kitų socialinių mokslų žinias teikiančių, neteisinių dalykų, nors kai kuriose šalyse šis kursas yra tarp privalomų būsimiems teisininkams išklausyti dalykų.

6. Taigi, formuluojant teisininkų profesinio rengimo tobulinimo globalizacijos sąlygomis gaires, atsižvelgtina į tai, kad 1) globalizacija diktuoja poreikį rengti teisininkus transnacionalinei ir tarptautinei praktikai; 2) vis didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas bendruomenei tarnaujančio teisininko tapatumo formavimui; 3) taikomi mokymo metodai turėtų atitikti pakitusius šiuolaikinio studento kognityvinius gebėjimus bei pakitusius studijuojančiųjų lūkesčius.

Literatūra

- Barry, B. E.; Ohland, M. W. Applied Ethics in the Engineering, Health, Business, and Law Professions: A Comparison. *Journal of Engineering Education*. 2009: 377–388.
- Collier, R. The Liberal Law School, the Restructured University and the Paradox of Socio-Legal Studies. *The Modern Law Review Limited*. 2005, 68(3): 475–494.
- Connor, W. R. Liberal Arts Education in the Twenty-First Century [interaktyvus]. Kenan Centre Quality Assurance Conference, Chapel Hill, North Carolina, May 19–20, 1998, [žiūrėta 2011-02-15]. <<http://www.aale.org/pdf/connor.pdf>>.
- Daicoff, S. Law as a Healing Profession: The Comprehensive Law Movement. *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*. 2006, 1.
- ECTS Users' Guide. Education and Training [interaktyvus]. European Communities, 2009 [žiūrėta 2011-05-10]. <http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/ects/guide_en.pdf>.
- European Association for Quality Assurance in Higher Education. *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*. Helsinki: European Association for Quality Assurance in Higher Education, 2005.
- European Ministers Responsible for Higher Education. *Joint declaration of the European Ministers of Education Convened in Bologna on the 19th of June 1999*. Bologna, 1999.
- Gruodyte, E.; Kirsienė, J. Legal Education in Lithuania: Guidelines for Quality Improvement in Accordance With the Bologna Process. *Inžinerinė Ekonomika- Engineering Economics*. 2011, 3.
- Grossman, C. Building the World Community: Challenges to Legal Education and the WCL Experience [interaktyvus]. *IALS Conference Effective Teaching Techniques about Other Cultures and Legal Systems*, May 30, 2008, Montreal, Canada [žiūrėta 2011-04-10]. <<http://www.ialsnet.org/>>.
- Grote, R. Comparative law and teaching law through the case method in the civil law tradition – a German perspective. *University of Detroit Mercy Law Review*. 2005, 163: 163–180.
- Grothe, H. The development of law studies in Germany towards an international subject: benefits and challenges. *IALS Conference on Teaching, Legal Education and Strategic Planning* [interaktyvus]. University of Buenos Aires, Argentina. April 13–15, 2011 [žiūrėta 2011-05-12]. <<http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/papers.html>>.
- Harrington, J. The New National Standard for the Canadian Common Law Degree: What place for internationalization in our Strategic Planning? *Conference on Teaching, Legal Education and Strategic Planning* [interaktyvus]. University of Buenos Aires, Argentina. April 13–15, 2011 [žiūrėta 2011-05-12]. <<http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/papers.html>>.
- Harvey, L.; Green, D. Defining Quality. Assessment and Evaluation in Higher Education. *Vadyba/Management*. 2006, 2(11): 107–111.
- Hellman, L. K. At the Intersection of Curricular and Pedagogical Choices in Legal Education: Collision or Harmonious Merger? *IALS Conference on Teaching, Legal Education and Strategic Planning* [interaktyvus]. University of Buenos Aires, Argentina. April 13–15, 2011 [žiūrėta 2011-05-12]. <<http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/papers.html>>.
- Juknytė-Petkeikienė, I.; Pukelis, K. Internacionalizuotų studijų kokybės vertinimas: Socrates / Erasmus programos dalyvių patirtis. *Aukštojo mokslo kokybė / The Quality of Higher Education*. 2007, 4: 74–101.
- Kennedy, D.; Hyland, A.; Ryan, N. Writing and Using Learning Outcomes: A Practical Guide. In: *EUA Bologna Handbook*. Article C.3.4-1, Berlin, Raabe, 2006.
- Kennedy, D. Preparing for the Bologna Process and the European higher education area at Vytautas Magnus University. *Tarptautinio seminario, vykusio 2010 m. birželio 23 d. Kaune, medžiaga*.
- Krannich, J. M.; Holbrook, J. R.; McAdams, J. J. Beyond Thinking Like a Lawyer and the Traditional Legal Paradigm: Toward a Comprehensive View of Legal Education. *Denver University Law Review*. 2008–2009, 86(2): 381–404.
- Lanskoronskis, M.; Ramonienė, L. *Alternatyvių aukštojo mokslo kokybės sampratų analizė. Lietuvos aukštojo mokslo kokybės parametrų modeliavimas*. Monografija. Kaunas: ISM Vadybos ir ekonomikos universiteto leidykla, 2007.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 4 d. nuta-

- rimu Nr. 1568 „Dėl Kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, patvirtinimo“ patvirtintų Kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, atitikties Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 51 straipsnio 1 daliai (2002 m. sausio 24 d., 2004 m. gegužės 18 d., 2006 m. birželio 1 d. redakcijos), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 5 straipsnio 1 daliai“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 23-852.
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. rugpjūčio 19 d. įsakymas Nr. V-1385 „Dėl teisės studijų krypties aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 102-5306.
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2009 m. sausio 5 d. įsakymu Nr. ISAK-16 sudarytos darbo grupės siūlymai [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-03-12]. <http://www.smm.lt/msr/docs/Rekomend_09_02_09.doc>.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 4 d. nutarimas Nr. 1568 „Dėl kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 97-4288.
- Madison, B. V. The Elephant in Law school classrooms: overuse of the Socratic method as an obstacle to teaching modern law students. *University of Detroit Mercy Law Review*. 2008, 85(3): 293–346.
- Mounteer, J. E. Depression Among Lawyers. *Colorado Law Review*. 2004, 33: 35–37.
- Pawlowski, J. M. Global Learning Quality. *The Quality of Higher Education/Aukštojo mokslo kokybė*. 2008, 5:12–31.
- Polisher, E. N. Curriculum and Pedagogy. *IALS Conference on Teaching, Legal Education and Strategic Planning* [interaktyvus]. University of Buenos Aires, Argentina. April 13-15, 2011 [žiūrėta 2011-05-12]. <<http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/papers.html>>.
- Pukelis, K.; Savickienė, I. Dėstytojų profesinio tobulinimo seminaras: studijų rezultatų nustatymas ir formulavimas studijų programos lygmenyje. *Seminaro, vykusio 2010 m. lapkričio 5 d. Kaune, medžiaga*.
- Pūraitė, A. *Aukštojo universitetinio mokslo valstybinis reguliavimas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
- Reilly, A. Theme: Knowledge, Skills and Values in Legal Education. *IALS Conference on Teaching, Legal Education and Strategic Planning* [interaktyvus]. University of Buenos Aires, Argentina. April 13-15, 2011 [žiūrėta 2011-05-12]. <<http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/papers.html>>.
- Richard, L.; Lambreth, S. R. Making Lawyers into Leaders. *European Lawyer* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2011-03-17]. <<http://www.hbrconsulting.com/Making-Lawyers-into-Leaders-06-01-2006>>.
- Savickienė, I.; Pukelis, K. Studijų kokybės vertinimas instituciniu lygmeniu: dimensijos, standartai ir kriterijai. Studijų kokybės užtikrinimo sistemos modeliavimas pasaulinės patirties kontekste. *Konferencijos pranešimų medžiaga* (Kaunas, 2003 m. lapkričio 20 d.). Kaunas: VDU.
- Sheldon, K. M.; Krieger, L. S. Understanding the Negative Effects of Legal Education on Law Students: A Longitudinal Test and Extension of Self-Determination Theory. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2007, 33(6): 883–847.
- Smits, J. M. European Legal Education, or: How to Prepare Students for Global Citizenship? *IALS Conference on Teaching, Legal Education and Strategic Planning*. [interaktyvus]. University of Buenos Aires, Argentina. April 13-15, 2011 [žiūrėta 2011-05-12]. <<http://www.ialsnet.org/meetings/teaching/papers.html>>.
- Sullivan, W. M.; Colby, A.; Wegner, J. W.; Bond, L.; Shulman, L. S. *Educating Lawyers: Preparation for the Profession of Law*. The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching, 2007.
- Stuckey, R., et al. *Best Practices for Legal Education. A Vision and a Road Map*. United States: Clinical Legal Education Association, 2007.
- Šlapkauskas, V. Globalios rinkos iššūkiai rengiant teisininkus. *Jurisprudencija*. 2008, 10(112): 23–31.
- Thielford, D.; Scheef, D. Generation X and the Millennials: What you need to know about mentoring the new generations, Law practice today [interaktyvus]. *ABS Law practice management*. 2004, August [žiūrėta 2011-05-12]. <<http://www.abanet.org/lpm/lpt/articles/mgt08044.html>>.
- Zimmermann, R. An Introduction to German Legal Culture. In: *Introduction to German Law*. Ebke, W. F.; Finkin, M. W. Kluwer Law International, 2004.
- Žiliukas, P.; Katiliūtė, E. Writing and Using Learning Outcomes in Economic Programmes. *Inžinerinė Ekonomika / Enginnering Economics*. 2008, 5(60): 72–77.

GUIDELINES FOR THE IMPROVEMENT OF LEGAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE ESSENTIAL QUALITY PARAMETERS OF HIGHER EDUCATION

Edita Gruodytė, Julija Kiršienė

Vytautas Magnus University, Lithuania

Summary. *Not only in Lithuania, but also in the other countries, there is a growing tendency among young people to choose a legal education. Law is a professional sphere of immense depth and breadth and it is evident that during several years in a school of higher education, designed to grant legal knowledge and skills, it is impossible to convey all aspects and nuances of the law. Legal education in a higher school is only the beginning of a lawyer's education, while on the other hand it provides a unifying experience among practising lawyers. Consequently, university law schools preparing lawyers certainly provide an important contribution to the creation of a legal state, while providing skills, modelling values and shaping attitudes for future judges, state officials, prosecutors, attorneys and other persons responsible for the implementation of legal mechanisms necessary for the proper functioning of the state.*

The necessity to improve the level of the preparation of lawyers to engage in the practice of law stems from the changed expectations from both society and students and also from new challenges, specific to the whole environment of higher education. Furthermore we are living in time where globalization and new technology has created vast changes both in the traditional meaning of a university and the purpose of studies. Ongoing international processes, such as increased international cooperation, the internationalization of higher education, the adoption of respective documents such as Bologna declaration and the processes that flow from it necessarily stimulate the reformation of a higher education from one direction. From the other side- higher education, especially in Lithuania, is rather often criticised for the low quality of studies, for excessively long programs which sometimes lack sufficient specialisation, for the lack of participation of social partners in the governance of a university, among other aspects.

The authors of the article, having in mind the challenges outline above, conducted extensive research, in order to establish to what skills should be taught in the traditional system of legal education in Lithuania and provide guidelines for improvement of the legal education in Lithuania in accordance with current international trends.

The first part of this article is devoted to analysing the quality parameters of educational services in the context of the Bologna Process. In the scientific literature analysing the quality of higher education, there are various different understandings and definitions of quality. However in the opinion of the authors of the article, after evaluation of various scientific research and having in mind the ongoing processes in the sphere of European higher education, the primary focus on improving the quality of a legal education should involve the provision of specified learning outcomes. That is, an analysis must be made of what capacities

and competencies a respective program is providing for a person successfully completing legal studies, so that they may be (a) made more precise, (b) provide a common understanding, and (c) can be used as a “common currency” by allowing study programs to be more transparent at both the local and international levels.

The second part of the article is devoted to the identification of adequate outcomes of legal studies in accordance with international experience and for the discussion of preconditions for their adequate implementation. The analysis concludes that insufficient attention is being devoted to teaching general competencies to law students in Lithuania. Competencies in the areas of leadership, creative problem solving, team work, communication (including communication in foreign languages), professional ethical behaviour and professional responsibility appear to be deficient. It is especially worth noting that neither a legal ethics course nor a lawyer’s professional responsibility course are required before becoming a licensed lawyer or judge in Lithuania. In our opinion, ignoring professional ethics and failing to require a professional ethics course in all university law schools allows students to form a false impression that ethics is a secondary matter in a lawyer’s education.

Keywords: *legal studies, Bologna process, quality of studies, artes liberales, legal ethics.*

Edita Gruodytė, Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamoji teisė ir procesas, tarptautinio pobūdžio nusikaltimai, prekyba žmonėmis, narkotikais, ginklais, tarptautinė viešoji teisė, ES baudžiamoji teisė.

Edita Gruodytė, Vytautas Magnus University, Faculty of Law, Department of Public Law, Professor. Research interests: criminal law and procedure, crimes of international character, trafficking in human beings, drugs and guns, international public law, EU criminal law.

Julija Kiršienė, Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Privatinės teisės katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: deliktinė teisė, įmonių teisė, sutarčių teisė.

Julija Kiršienė, Vytautas Magnus University, Faculty of Law, Department of Private Law, Professor. Research interests: tort law, company law, contract law.